Blüml, Josef; Jiroušek, Bohumil

Slovenské dějiny a Maketa

In: *Slovensko mimo Slovensko = Slovensko mimo Slovenska.* Pospíšil, Ivo (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, pp. 13-18

ISBN 978-80-7399-812-4

Stable URL (handle):
https://hdl.handle.net/11222.digilib/133461
Access Date: 01. 12. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Slovenské dějiny a *Maketa*

Josef Blüml – Bohumil Jiroušek (České Budějovice)

Zajímavou kapitolou „československé" historiografie[1] jako celku nepochybně je (a pro budoucí výzkum zejména bude) koncepce jednotných učebnic československých dějin, příprava textů, jež měly studentům vytvářet jakousi kolektivní paměť, udržovat principy povědomí o našem státě, které by bylo podobné v českých zemích i na Slovensku. Tato socializace jedince vždy vytvářela – díky procesu školní docházky – určité stereotypy vnímání státu a jeho představitelů, které lze přiblížit generačně.

Bohužel na důkladnější analýzy školních učebnic československých dějin si budeme muset ještě počkat – připomeňme však alespoň pro meziválečné období učebnici Josefa Pekaře, pro poválečnou dobu učebnici Václava Husy, jež patří k textům, které se pro celé generace studentů staly základním dějepisným textem k národním dějinám.[2] Poutavé do budoucna samozřejmě bude také studium toho, jak se onen obraz minulosti mezi Čechy a Slováky (nejen) v éře společného státu lišil. Obsah historického vědomí de facto předurčoval i to, co od společného státu bylo možné očekávat.[3] Jednotné vědomí celého státu měly zajišťovat jednotné učebnice, které by vytvářely pojivo státního celku – ostatně co jiného jsou dnes mediálně prezentované návrhy na jednotné učebnice evropských dějin? Protiklady a spory však reálně nelze v dějinném vědomí zamaskovat a zjednodušení, zakrývající podstatu těchto sporů, často naopak v historickém soužití kultur páchá spíše škody. Jednotnou kulturní identitu nelze národům naroubovat, musí k ní dospět samy – a především k ní musí chtít dospět jako celek, ne jen části intelektuálních

---

1 K vymezení okruhu problému viz Bohumil Jiroušek: *„Československá" historiografie 1918–1992 – realita, nebo fikce?*. In: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka – Anna Zelenková (edd.): Třináct let po/Trinásť rokov po. Brno 2006, s. 93–98.

2 Z analýz učebnic upozorněme alespoň na podnětný text Zdeněk Beneš: *Mezi pragmatikou a konceptualizací (Dějiny československé Josefa Pekaře jako historický text)*. In: Jaroslav Pánek (ed.), Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi. Praha 2004, s. 159–176.

3 Peter Burke: *Variety kulturních dějin*. Brno 2005, s. 50–66. Vedle kolektivní paměti vytváří učebnice i obraz kolektivní amnézie tím, co naopak z výkladu dějin vynechá (dezinterpretuje).

elit, jež se odtrhnou od stereotypů myšlení národa. Chtějí-li národ měnit, nemohou se tvářit, že jejich parciální zájmy jsou zájmy celého národa (státu), ale naopak musí trpělivě vysvětlovat, v čem je pro národ výhodné své postoje změnit. Touto schopností příliš neoplývalo ani relativně demokratické Československo meziválečné éry, jež příliš ctilo postuláty T. G. Masaryka,[4] natož Československo poválečné, zejména v letech 1948–1989. „Obraz světa"[5] musí být v relativní shodě s tím, co daná společnost chce, oč usiluje, zároveň však nic nebrání tomu, aby v něm elity společnosti uplatnily i své „výchovné" záměry. Tento boj o obraz se v čase mění, uzpůsobuje se potřebám společnosti – nebo potřebám jejích oficiálních elit, čemuž se dnešní (postmoderní) fáze historické vědy snaží – více či méně úspěšně – bránit.

Tento náš drobný příspěvek se ovšem zaměří pouze na dílčí aspekt celého procesu utváření oné kolektivní paměti, a to na slovenské dějiny v textu, který neměl být v pravém slova smyslu učebnicí, na druhé straně aspiroval na pokus být něčím jako učebnicí pro širší okruh čtenářů a zároveň vědeckým textem – relativně stručnou vědeckou verzí národních dějin Čechů a Slováků. Zároveň jde o verzi minulosti, která k dějinám přistupuje z třídních pozic marxismu-leninismu: byla tak určena pedagogům, studentům vysokých škol, ale i propagandistům apod.

Maketa již svým názvem (formálně podtitulem) naznačovala, že nejde o definitivní text, ale o přípravnou verzi – finální podobu měl text získat až po důkladné diskusi nad celkem, který takto vznikl. *Přehled československých dějin*, jak zní oficiální název *Makety*, se připravoval v podobném duchu jako dějiny všech zemí tzv. východního bloku, tj. v souladu s přáními Moskvy, sovětských historiků a ideologů.[6] Již při vzniku Československé akademie věd (1952) se předpokládalo, že podobná syntetická práce k československým dějinám by měla být náplní činnosti Historického ústavu ČSAV.[7]

Přehled československých dějin byl rozvržen do čtyř dílů, které měly vylíčit české a slovenské (oficiálně československé) dějiny od počátku až

---

4 Miloš Havelka: *Dějiny a smysl*. Praha 2001, s. 87, upozorňuje, že v pragmatické politice první republiky se rozpustil pojem svobody, jenž by měl naopak stát v základě liberálního státu.

5 K tomu podnětně Jaroslava Pešková: *Role vědomí v dějinách*. Praha 1997, s. 44–48, včetně zmínky o absenci boje o obraz slovenství v minulosti – ve vazbě na traumata posledního půlstoletí se tak obraz minulosti nutně vytváří odlišně.

6 První marxistický výklad polských dějin se připravoval dokonce přímo za podílu sovětských historiků – pod jejich kontrolou v Moskvě.

7 B. Jiroušek: *Josef Macek. Mezi historií a politikou*. Praha 2004, s. 38.

do současnosti, tj. do nástupu komunismu v roce 1948.[8] Tento koncept dějin samozřejmě vyžadoval relativně podrobný výklad celých dějin území tehdejšího československého státu od počátků osídlení. Na druhé straně po roce 1948 nebylo možno pokračovat v tradici, kdy (česko)slovenské dějiny psali pouze Češi,[9] neboť slovenská historiografie již byla poměrně vyspělou historiografií, již – ani z nacionálních důvodů – nebylo možno opominout. V meziválečné době syntézy – například v podobě příslušného svazku *Československé vlastivědy* – psali výhradně čeští historikové; dokonce informace o soudobém Slovensku byly převážně dílem Čechů, někdy šířených poněkud naivně propagátorsky.[10]

V meziválečné době se etablující generace Branislava Varsíka (1904–1994), Daniela Rapanta (1897–1988) a Alexandra Húščavy (1906–1969) se však nestala tou generací, která by byla povolána ke spolupráci na první marxistické syntéze československých dějin. Koneckonců to není nic překvapivého – i z české strany byla ve výsledku *Maketa* dílem nejmladší generace historiků, tedy generace, jež vysokou školu absolvovala až po druhé světové válce, vesměs zaměstnanců Historického ústavu ČSAV. Slovenské dějiny tudíž pro *Přehled československých dějin* zpracovala podobná generace spojená s Historickým ústavem SAV. Na prvním díle (do roku 1848) tak ze slovenských vědců spolupracovali Alžběta Gácsová, Jaroslav Dubnický, Pavol Horváth, Peter Ratkoš a Ján Tibenský. Druhý díl (1848–1918) vznikl za spolupráce Jaroslava Dubnického, Karla Goláně, Ľudovíta Holotíka a Júlia Mésaroše, na třetím díle se jako autoři podíleli Miloš Gosiorovský, Ľudovít Holotík, Miroslav Kropilák, Ľubomier Lipták, Milan Strhan a Marian Váross.[11] Vedle toho lze zmínit i podíl slovenských historiků na vědecké redakci celého spisu. Vedle Josefa Macka a Františka Grause byl tak vědeckým redaktorem prvního

---

[8] Blíže viz Jiří Jílek: *František Graus a „Maketa"*. In: Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (edd.): František Graus – člověk a historik. Praha 2004, s. 57–68.

[9] K vývoji slovenské historické vědy za první republiky viz např. Jozef Baďurík: *O počiatkoch štúdia histórie na Univerzite Komenského v Bratislave*. In: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümlová (edd.): Jaroslav Goll a jeho žáci. České Budějovice 2005, s. 539–552.

[10] Např. Stanislav Klíma: *Osvobozené Slovensko*. Praha 1926, včetně soupisu literatury. Na druhé straně nelze opominout slovenské práce Ivana Dérera či Vavra Šrobára.

[11] *Přehled československých dějin I–III*. Praha 1958–1960.

svazku také Ján Tibenský, u druhého svazku šlo o Oldřicha Říhu a Júlia Mésaroše, u třetího svazku redaktory byli Václav Král, Miroslav Kropilák a Jurij Křížek. Poněkud netradiční bylo recenzování celého díla – recenzenti totiž byli zároveň i autory; navíc jsou uváděni až u druhého svazku. Recenzenty tak byli čeští historikové Jaroslav Purš a Zdeněk Šolle u druhého svazku a Miloš Gosiorovský a Bohumil Lehár u třetího svazku, přičemž posledně jmenovaný byl i tajemníkem redakce třetího svazku.[12] Toto i na tehdejší československé poměry ne zcela obvyklé řešení zřejmě svědčí o tom, že okruh českých a slovenských historiků, kteří byli považováni za zcela spolehlivé marxisty, nebyl největší.[13] Na druhé straně starším marxistickým historikům – např. z pražské filosofické fakulty – se víceméně nedostalo ani šance lektorského posouzení daného spisu. Historické ústavy akademií věd tak neměly být v zásluze své činnosti nijak ohroženi konkurencí z univerzit, jež byly vnímány v akademiích jako prostředí k výuce, nikoli k vědě.[14] Patrné je to zejména v naprosté neúčasti nejpovolanějšího marxistického tvůrce učebnic československých dějin – Václava Husy.

Z výčtu jmen autorů lze říci, že zastoupení slovenských historiků na celkovém díle představuje asi třetinu ze všech tvůrců, podobně lze percentuálně vyčíslit i podíl slovenských dějin v celé syntéze. Na jedné straně je to vysvětlitelné tím, že slovenské dějiny byly součástí uherské histo-

---

[12] Čtvrtý svazek, který měl zahrnout období let 1945–1948 (1. část) a dále cca do roku 1960 (2. část), nebyla schopna ČSAV nikdy připravit a nakonec tento úkol vzdala – autory měli být mj. Karel Bartošek, Vlastislav Lacina a Vilém Prečan – blíže viz J. Jílek: *František Graus a „Maketa"*, s. 60.

[13] Českými autory Makety, včetně historiků různých oblastí umění, jsou: Jaroslav Böhm, František Červinka, František Graus, Jaroslav Jiránek, František Kavka, Arnošt Klíma, Josef Kočí, Josef Macek, Květa Mejdřická, Jaromír Neumann, Mirko Očadlík, Jaroslav Pešina, Josef Polišenský, Miroslav Šáda (svazek I), Jan Beránek, Václav Čejchan, František Červinka, Karel Herman, Jaroslav Jirásek, Jurij Křížek, Jaromír Neumann, Jaroslav Purš, Zdeněk Šolle (svazek II), Karel Bartošek, František Buriánek, Ladislav Burlas, František Černý, Anatol Dobrý, Jiří Doležal, Václav Formánek, Koloman Gajan, Alena Gajanová, Jaroslav Jiránek, Jiří Kotalík, Václav Král, Jaromír Kučera, Milan Obst, Věra Olivová, Miloš Tomčík (svazek III).

[14] Pokud se mezi (klasickými, politickými) historiky v tomto spise objeví zástupci Univerzity Karlovy, jde o bývalé spolupracovníky Mackovy generace narozené ve 20. letech 20. století z Vysoké školy politických a hospodářských věd, jež řízena ÚV KSČ existovala v letech 1948–1953.

rie, nemají svébytné politické dějiny, na druhé straně to však poněkud naznačuje disproporci ve výkladu – uherské politické dějiny jsou ve srovnání s českými dějinami podceněny; identita Československé republiky jako celek měla být vystavěna výrazněji na české minulosti než na minulosti Uherského království. Zároveň však výklad českých a slovenských dějin víceméně nešlo propojit do jednotného celku – nejzjevnější je to v prvním svazku (do roku 1848), ale při podrobnějším studiu je to patrné i v dalších pasážích.

Již v polovině 19. století Wácslaw Wladiwoj Tomek používal pro výklad dějin habsburské monarchie synchronní metodu, tedy víceméně paralelně vedle sebe řadil údaje k výkladu jednotlivých zemí (případně celých „korun"), neboť skutečně společné dějiny habsburského soustátí (zejména do roku 1526) nebylo možné sepsat.[15] V tomto směru fakticky nelze zaznamenat metodologický posun, přesun je patrný jen v ideových východiscích. Zatímco Tomek nepreferoval určitou zemi na úkor jiných, zde převahu cítit lze – mimo jiné již v samotném faktu, jak jsou jednotlivé části strukturovány. Uveďme příklad hlavy V. z prvního svazku *Makety*, jež nese název „Raně feudální období (X. – počátek XIII. století)":

Kapitola 1. Společensko-ekonomický vývoj
Kapitola 2. Vývoj státu
Kapitola 3. Kultura raně feudálního období
Kapitola 4. Slovensko a období raného feudalismu,[16]

přičemž uveďme alespoň to, že – co je obsahem třetí kapitoly – je v případě Slovenska jen jedním z paragrafů dané kapitoly. Z celého celku tak jednoznačně plyne, s čím je spojována identita Československa.

V dalších svazcích *Přehledu československých dějin* je tato disproporce poněkud potlačena, výrazněji jsou propojeny české a slovenské dějiny do společných kapitol, nicméně ani tady není výsledkem skutečná jednotná minulost, ale paralelní srovnání menších celků vedle sebe – např. manufaktur, dělnického hnutí a podobně v českých zemích a na Slovensku.

Jistě by bylo možné podrobně srovnávat jednotlivé pasáže výkladu *Makety* se soudobým stavem poznání té které otázky; např. názory na interpretaci uherského pohraničního vojvodství, ohlasy husitství, stav zemědělství a průmyslu, krizi feudalismu v národním obrození, politiky

[15] K němu zvl. Miloš Řezník (ed.): *W. W. Tomek, historie a politika (1818–1905)*. Pardubice 2006.

[16] Všechny kapitoly jsou dále strukturovány do dílčích kapitol, označovaných jako paragrafy.

za druhé světové války – a to ve starších a naopak novějších až současných vědeckých historických textech, nicméně to není naším cílem. Samozřejmě s ohledem na skutečnost, že mělo jít o první výraznou marxistickou syntézu československých dějin, zde převažují kolektivní fakta nad individualizujícím prvkem, tedy politikou. Znamená to, že důraz je kladen na stav zemědělství a průmyslu, na sociální dějiny měst i venkova, na boj dělníků (sedláků, měšťanů) za lepší společenský systém, přičemž tento výklad jednoznačně šlo lépe přizpůsobit marxisticko-leninským dogmatům, zejména když nešlo o skutečný výzkum, ale spíše o hledání exempel jako možných dokladů konstruované reality.

Závěrem tak můžeme konstatovat, že z celé přípravy *Makety – Přehledu československých dějin* plyne zásadní skutečnost, že i v tomto celku logicky a snad i nutně byl upřednostněn výklad dějin Českého království, neboť uherská státnost byla zásadně obtížněji uchopitelná pro vytváření identity Československa jako celku. V tomto směru ani zdánlivě internacionalistický marxismus nedokázal metodologicky překonat relativně nacionalistická východiska,[17] v zásadě český nacionalismus, jejž slovenské dějepisectví nebylo schopno výrazněji korigovat. Tato skutečně nepochybně nepřispívala k identifikaci Slováků s Československou republikou, na druhé straně jsme nuceni přiznat, že nám není znám jakýkoli odlišný koncept československých dějin, který by – například na Slovensku – ukázal jiné možnosti budování společného státu – nemělo-li by jít o pouhou konfederaci dvou celků,[18] jež necítí výraznější vzájemné vazby z minulosti.[19]

---

[17] V tomto směru byl zásadní vliv myšlení Zdeňka Nejedlého, jenž marxisticko-leninskou ideologii propojil s českým nacionalismem vyrůstajícím z díla Františka Palackého.

[18] Jistou možnost tu představuje poněkud ahistorická konceptualizace Velké Moravy jako společného státu obou etnik, což by nejspíše mohlo být přijatelné pro oba národy, ovšem v Čechách nikdy Velká Morava nebyla vnímána jako přímý předchůdce českého státu, zatímco občasná slovenská snaha chápat Velkou Moravu jako první stát Slováků se v české části společného státu jevila jednoznačně jako směšná, nepřijatelná, uzurpující společnou nepřímou tradici řady slovanských kmenů střední Evropy pro novodobý slovenský národ.

[19] Příspěvek vznikl s podporou výzkumného záměru MSM 6007665807.